

Ο Ρόλος των Βιβλιοθηκών στην Εκπαίδευση των ΑμεΑ: Ελληνική & Διεθνής Πραγματικότητα

Αννα Κουλικούρδη
Αρχινομόμος-Βιβλιοθηκονόμος

Εισαγωγή

Τα άτομα με αναπηρίες (ΑμεΑ) φέρουν πολλά χαρακτηριστικά πληροφοριακής φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού (χαμηλά επίπεδα αλφαριθμητισμού και εκπαίδευσης), με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε ένα κόσμο πληροφοριακού απαρτχάιντ, που συναντάται όχι μόνο στις φυσικές σφαίρες αλλά και στις αντίστοιχες ηλεκτρονικές. Θα πρέπει όμως να πάψει η λειτουργική αναπηρία τους να συνεπάγεται και την πληροφοριακή αναπηρία τους και σε αυτό μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά οι βιβλιοθήκες.

Άτομα με Αναπηρίες και Εκπαίδευση

Ήδη από τις αρχές με τα μέσα του 1990 έχουν υπάρξει κινητοποιήσεις που ενθαρρύνουν την ολοένα και περισσότερη κοινωνική ενσωμάτωση των ΑμεΑ, στην οποία τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και οι βιβλιοθήκες τους έχουν ανταποκριθεί θετικά.

Ο αριθμός των φοιτητών με αναπηρίες (ΦμεΑ) στα κολέγια και τα πανεπιστήμια ολοένα αυξάνεται. Τα τελευταία δέκα χρόνια στη χώρα μας έχει συντελεστεί σημαντική πρόοδος σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση των ΑμεΑ και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης και έχουν γίνει προσπάθειες για την ισότιμη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην κοινωνία γενικότερα. Ενδεικτικά παραδείγματα είναι η ειδική αγωγή, η ένταξη των παιδιών με αναπηρίες στις συμβατικές τάξεις, η εισαγωγή των ΑμεΑ χωρίς εξετάσεις στα πανεπιστήμια και η χρηματοδότηση σχετικών ενεργειών από ευρωπαϊκά προγράμματα.

Άτομα με Αναπηρίες: Η Σχέση τους με το Βιβλίο και τις Βιβλιοθήκες

Η σημασία της ανάγνωσης και του βιβλίου για τα άτομα με προβλήματα όρασης (ΑμΠΟ) αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στη φράση του Λουίς Μπράιγ «χωρίς βιβλία, ο τυφλός δεν μπορεί ποτέ πραγματικά να μάθει». Η συμβολή των βιβλίων για τα ΑμΠΟ είναι αναμφισβήτητη, διότι θέλουν να έχουν πρόσβαση στη γνώση (Ryles, 2000), να συνεχίζουν να διαβάζουν το έντυπο, να χρησιμοποιούν τις βιβλιοθήκες (αν συνήθιζαν και από πριν να τις χρησιμοποιούν) για ψυχαγωγία, εκπαίδευση, δια βίου μάθηση, εργασία, κ.ο.κ. Φαίνεται περίεργο αλλά η ανάγνωση γίνεται πιο σημαντική στα ΑμΠΟ όσο η όραση τους επιδεινώνεται. Είναι λανθασμένη η αντίληψη που πιθανότατα έχει ο βιβλιοθηκονόμος ότι με την απώλεια της όρασης ο άνθρωπος σταματάει αυτόματα και το διάβασμα. Το σημαντικό συμπέρασμα είναι πως υπάρχει μια βασική ομοιότητα που ενώνει τους βλέποντες και τα ΑμΠΟ: Ο στόχος ανάγνωσης βιβλίων και γενικότερα της πληροφόρησης είναι κοινός καθώς και οι δυο ομάδες στοχεύουν στην επικοινωνία με νέες ιδέες. Αυτό που μπορεί να διαφέρει είναι τα μέσα με τα οποία λαμβάνουν και μεταδίδουν την πληροφορία τα ΑμεΑ.

Το 20% τουλάχιστον του μαθητικού πληθυσμού εμφανίζει μαθησιακές δυσκολίες, εντάσσοντας τις στα πιο σοβαρά κοινωνικά προβλήματα του σύγχρονου κόσμου και

πιθανότατα στην πιο προκλητική κατηγορία ΑμεΑ. Οι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες είναι η μεγαλύτερη ομάδα ΦμεΑ στις περισσότερες κολεγιακές πανεπιστημιακές κοινότητες αλλά παρόλα αυτά έχει γίνει λίγη έρευνα για να ορίσει τη φύση και την έκταση των εμποδίων τους στην πληροφορία (Wimberley, Reed & Morris, 2004). Όπως και για τα ΑμΠΟ, το διάβασμα παρέχει στους δυσλεξικούς τεράστια αυτοπεποίθηση, τους βοηθά να επεκτείνουν την άποψη τους για τον κόσμο, να ελέγχουν τις ζωές τους και να μοιράζονται ιδέες, σκέψεις και εμπειρίες. Το ίδιο και οι άνθρωποι με νοητικές αναπηρίες θέλουν να διαβάσουν και να μάθουν διότι δεν είναι μόνο δημιουργοί κουλτούρας αλλά μπορούν να γίνουν και φορείς της. Η Patricia Logan Oelwein (1995) αναφέρει την περίπτωση ενός νεαρού ατόμου με σύνδρομο Down, ο οποίος είχε μιλήσει σε ένα τμήμα φοιτητών του πανεπιστημίου της Ουάσινγκτον κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 70 και όταν κάποιος από τους φοιτητές του ακροατηρίου τον ρώτησε τι εκτιμούσε ως σπουδαιότερο από τα εφόδια που του έδωσαν οι γονείς του για τη ζωή, εκείνος απάντησε τη δυνατότητα να διαβάζει.

Στη συνέχεια, οι κωφοί φοιτητές αποτελούν μικρό αλλά αυξανόμενο πληθυσμό στις κολεγιακές κοινότητες, που αναμένεται να αυξηθεί και άλλο. Οι περισσότεροι κωφοί φοιτητές φτάνουν στα κολέγια με λίγη ή καθόλου γνώση για τους βασικούς πόρους και συστήματα των βιβλιοθηκών επειδή η πλειοψηφία της προ-κολεγιακής εκπαίδευσης τους έχει αναλωθεί στη μάθηση και στην ενίσχυση των καθημερινών επιδεξιοτήτων επιβίωσης (Locke, 1987). Η κατάσταση αυτή περιπλέκεται ακόμη περισσότερο, όταν οι περισσότεροι βιβλιοθηκονόμοι έχουν λίγη ή καθόλου γνώση για την κώφωση. Οι ανάγκες των προγλωσσικών κωφών δεν έχουν ακόμη αγγίξει και επηρεάζει τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες επειδή ελάχιστοι τέτοιοι φτάνουν σε αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης. Ένα παράδειγμα αποτελεί η Κύπρου Αναστασία, κωφή, η οποία δυσκολευόταν πολύ στις εξετάσεις του πανεπιστημίου διότι διαβάζοντας ένα βιβλίο, καταλάβαινε περίπου το 1/3 του περιεχομένου του, γι' αυτό όταν αναγκάστηκε να διαβάσει τόμους βιβλίων στο πανεπιστήμιο, δυσκολεύτηκε αφάνταστα.

Γι' αυτό τα κωφά παιδιά πρέπει να βρίσκονται μέσα ένα περιβάλλον, όπου θα μπορούν να αποκτήσουν δημιουργικές εμπειρίες ανάγνωσης και γραφής π.χ. στη βιβλιοθήκη. Δυστυχώς οι περισσότερες βιβλιοθήκες δεν έχουν φροντίσει να προβλέψουν υπηρεσίες για κωφά άτομα καθότι εστιάζουν στα ΑμΠΟ, μιας και το διάβασμα εμπλέκει πρωταρχικά την αίσθηση της όρασης. Αυτή η εστίαση όμως του ενδιαφέροντος θα πρέπει να επαναξιολογηθεί τώρα που οι νέες τεχνολογίες έχουν τη δυναμική να ωφελήσουν πολλά ΑμεΑ. Ως προς τους τυφλόκωφους, οι χρήστες αυτοί φέρουν σοβαρή πληροφοριακή αναπηρία, μιας και δεν υπάρχει καμία πηγή και υλικό που να ασχολείται με την αναγνωστική εκπαίδευση των παιδιών που έμειναν τυφλόκωφα σε μικρή ηλικία. Το διάβασμα είναι ο μοναδικός τρόπος που έχουν να στηρίζονται στις δυνάμεις τους για πρόσβαση στην πληροφορία, να βιώνουν τον κόσμο χωρίς να καταφεύγουν στη βοήθεια των άλλων και να εμπλουτίζουν τη ζωή τους.

Οι εντυπο-ανάπηροι φοιτητές της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης χρειάζονται τους ίδιους πόρους με τους ισότιμους τους. Χρειάζονται πρόσβαση σε σχολικά βιβλία, ερευνητικές αναφορές, βιβλία εργασιών, online βάσεις δεδομένων, ευρετήρια περιοδικών, πακέτα μαθημάτων, πληροφοριακό υλικό και οπτικο-ακουστικούς πόρους (Epp, 2005). Οι φοιτητές χρειάζονται τα βιβλία, όπως ακριβώς η πένα το

μελάνι. Όπως οι άλλοι χρήστες θέλουν να μπορούν να διαβάζουν, να ερευνούν, να κρατούν σημειώσεις, να στέλνουν e-mail, να συμμετέχουν σε προγράμματα και να έχουν πρόσβαση σε υποστηρικτικές τεχνολογίες, το ίδιο επιζητούν και οι φοιτητές με αναπηρίες. Οι δε φοιτητές που έχουν υπολογιστές, τεχνολογικές δεξιότητες και υποστηρικτικές τεχνολογίες, θέλουν τα βιβλία να τους παραδίδονται ηλεκτρονικά μέσω του Διαδικτύου. Σήμερα αισίως ολοένα αυξανόμενα ΑμεΑ έρχονται στη βιβλιοθήκη με προσδοκίες μεγαλύτερες από το να περπατάνε και να πλοηγούνται απλά μέσα σε αυτή.

Πολλοί φοιτητές στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση δεν γνωρίζουν τι τους είναι διαθέσιμο μέσω των ακαδημαϊκών τους βιβλιοθηκών. Αυτή η έλλειψη ενημέρωσης γίνεται ένα τεράστιο εμπόδιο στο να γίνει ο κόσμος της πληροφορίας, είτε έντυπος είτε ψηφιακός και πολυμεσικός, προσβάσιμος στους εντυπο-ανάπηρους (Hicken, 2002). Κατά τις πρώτες επισκέψεις τους στη βιβλιοθήκη, νιώθουν φοβισμένοι, νομίζουν πως θα χαθούν ή δυσκολεύονται να συνηθίσουν σε μια μεγαλύτερη βιβλιοθήκη, αν μέχρι τώρα χρησιμοποιούσαν μια μικρή, τοπική. «Δεν επισκέπτομαι τη βιβλιοθήκη, επειδή δεν θέλω άλλες αποτυχίες», αναφέρει ένας νεαρός δυσλεξικός. Οι βιβλιοθήκες μπορεί να φοβίζουν και να πτοούν τα άτομα με μαθησιακές δυσκολίες, για τα οποία συχνά είναι πηγή φόβου και ταπείνωσης.

Αν και ο αριθμός των φοιτητών με αναπηρίες (ΦμεΑ) συνεχώς αυξάνεται (Hurst, 1996) εξακολουθούν να αποτελούν μειονότητα στο γενικό σώμα των φοιτητών και γι' αυτό οι διαθέσιμες πληροφορίες για τις ανάγκες και εμπειρίες τους είναι περιορισμένες. Δεν υπάρχουν έρευνες που να καταγράφουν και να παρακολουθούν τις πραγματικές συνθήκες σπουδών των ΦμεΑ ώστε να μπορούν να διατυπωθούν προτάσεις που να βοηθήσουν στην ενδυνάμωση της πραγματικής τους συμμετοχής στις σπουδές και στην κοινωνική ζωή των πανεπιστημίων. Εφόσον λοιπόν και όταν απουσιάζουν οι οργανωμένες υπηρεσίες, ο φοιτητής επωμίζεται από μόνος του το βάρος του σχεδιασμού των σπουδών του και της εξεύρεσης των υποστηρικτικών δικτύων. Κατά κύριο λόγο, ο ίδιος ο φοιτητής κινεί τις διαδικασίες προκειμένου να του παρασχεθεί η βοήθεια που χρειάζεται.

Ο Damon Rose (Λονδίνο) βρίσκει γελοίο το γεγονός πως οι τυφλοί πρέπει να λειτουργούν και ως εκδότες για τους ίδιους τους εαυτούς διότι αν θέλουν να διαβάσουν ένα βιβλίο, θα πρέπει να το σαρώσουν (κάτι το οποίο μπορεί να πάρει γύρω στις 8 ώρες, μια ολόκληρη δηλαδή εργασιακή μέρα) ενώ οι υπόλοιποι συμφοιτητές τους μπορούν απλά μπαίνοντας στην πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη να βρουν την πληροφορία που θέλουν. Τα τυφλά άτομα πρέπει να δουλεύουν 10 φορές πιο σκληρά στο πανεπιστήμιο από ότι οι βλέποντες συμφοιτητές τους, γι' αυτό και οι περισσότεροι τυφλοί παίρνουν χαμηλότερους βαθμούς από ότι θα μπορούσαν λόγω της υπεράνθρωπης προσπάθειας που καταβάλουν.

Παρόλο που οι διακηρύξεις των Ηνωμένων Εθνών έκαναν λόγο για απρόσκοπτη πρόσβαση των ΑμεΑ σε υπηρεσίες, δραστηριότητες, βιβλία, ενημερωτικά έντυπα και γενικότερα στην πληροφόρηση (United Nations, 1994), οι μαθητές με αναπηρίες εξακολουθούν να βρίσκονται σε μαθησιακή, ακαδημαϊκή και ως εκ τούτου κοινωνική απομόνωση (Καλαντζή-Αζίζι & Τσιναρέλης, 1994). Δυστυχώς οι νόμοι ισότητας δεν έχουν μειώσει τα νομικά εμπόδια για πλήρη πρόσβαση, ιδιαίτερα όπου παρεμβαίνει ο νόμος πνευματικής ιδιοκτησίας.

Χαρακτηριστικό, παράδοξο γεγονός που έχει λάβει χώρα σε βιβλιοθήκη πανεπιστημίου το 1970 ήταν όταν ένας καθηγητής παρέδωσε ένα διαγώνισμα κοινωνιολογίας σε ένα πρωτοετή φοιτητή με πρόβλημα όρασης και του είπε να βρει ένα ήσυχο μέρος όπου μαζί με το βοηθό του (που θα του διάβαζε) θα έκαναν την εξέταση. Ο φοιτητής αμέσως σκέφτηκε ότι η βιβλιοθήκη θα ήταν ένα ήσυχο και άνετο μέρος να κάνει το διαγώνισμα του. Ο φοιτητής και ο αναγνώστης βρήκαν ένα άδειο, γωνιακό τραπέζι και ξεκίνησαν την εξέταση αλλά ο βιβλιοθηκονόμος μετά από 5 λεπτά τους πλησίασε και τους ζήτησε είτε να σταματήσουν να μιλάνε είτε να εγκαταλείψουν τη βιβλιοθήκη. Ο φοιτητής εξήγησε ότι είχε πρόβλημα όρασης και πως δεν υπήρχε κανένα άλλο μέρος στο πανεπιστήμιο να πάει αλλά ο βιβλιοθηκονόμος είτε πως αυτός ήταν ο κανόνας και δεν επιτρεπόταν σε καμία περίπτωση να μιλάει κάποιος δυνατά. Τελικά ο φοιτητής έκανε το διαγώνισμα μέσα στο αυτοκίνητο του αναγνώστη-βοηθού του, με τη βοήθεια της λάμπας του αυτοκινήτου. Δυστυχώς το επεισόδιο αυτό δεν είναι παραλογισμός, αντίθετα συνέβαινε πολύ συχνά σε πολλά ΑμΠΟ που εγγράφονταν στα πανεπιστήμια και κολέγια των ΗΠΑ στις αρχές του 1970.

Διεθνής Πραγματικότητα

Οι υπηρεσίες πληροφόρησης για ΑμΠΟ είναι ένα πρόσφατο φαινόμενο στις περισσότερες βιβλιοθήκες, ειδικά στις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας. Σε σύγκριση με τις αναπτυγμένες χώρες, οι υπηρεσίες αυτές βρίσκονται ακόμη σε νηπιακή ηλικία ή είναι πολύ ανόμοια αναπτυγμένες μεταξύ τους, κυρίως λόγω της έλλειψης νομοθετικής πολιτικής για ισότιμη πρόσβαση των ΑμεΑ στην πληροφορία. Αξιοσημείωτη επίσης είναι η ύπαρξη πολύ φτωχά εξοπλισμένων βιβλιοθηκών (κάποια σχολεία μάλιστα δεν έχουν καθόλου) και ουσιαστικών βιβλίων, που εμποδίζουν σοβαρά την ανάπτυξη εκπαίδευσης για κωφούς στη δυτική Κίνα.

Στην Αιθιοπία, όπως και στα περισσότερα μέρη της Αφρικής, οι τυφλοί δεν έχουν την ευκαιρία να διαβάσουν μπράιγ υλικό στη γλώσσα τους, μιας και οι συλλογές μπράιγ των βιβλιοθηκών είναι ανεπαρκείς.

Στην Ινδία, τα ινστιτούτα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μεριμνούν ανεπαρκώς για τα εκπαιδευτικά δικαιώματα των Ινδών με αναπηρίες. Σε 119 πανεπιστήμια, μόνο 18 παρείχαν κατάλληλα θρανία και καρέκλες, 11 παρείχαν αναπηρικά αμαξίδια, 16 ειδικό λογισμικό για Η/Υ και 10 μόνο πρόσβαση σε βιβλία μπράιγ.

Η Κένυα και η Κορέα ανήκουν, μεταξύ άλλων πολλών, στις χώρες που δεν διαθέτουν εθνικές βιβλιοθήκες για τυφλούς.

Εν αντιθέσει όμως, υπάρχουν αρκετές βιβλιοθήκες του εξωτερικού που έχουν προβεί σε ουσιαστικές αλλαγές και προβλέψεις για τα ΑμεΑ. Οι Σκανδιναβικές χώρες (και ιδιαίτερα η Σουηδία και Δανία) διαθέτουν νόμους για βιβλιοθήκες που εγγυώνται υπηρεσίες στα άτομα με αναπηρίες. Εθνική πολιτική για την παροχή υλικού σε παιδιά με προβλήματα όρασης έχουν υιοθετήσει επίσης οι Κάτω Χώρες (υπάρχουν πέντε βιβλιοθήκες για τυφλούς που παρέχουν ειδικό υλικό προς ανάγνωση), η Νορβηγία, η Ρωσία, η Νότια Αφρική και οι ΗΠΑ (υπάρχουν αμέτρητες ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο που αναφέρονται σε Αμερικάνικες βιβλιοθήκες και περιγράφουν τις υπηρεσίες, τον εξοπλισμό και τις προσπάθειες εξυπηρέτησης των χρηστών τους με αναπηρίες). Επίσης, τα πανεπιστήμια και κολέγια του Καναδά (καθώς και η Εθνική Βιβλιοθήκη

του), προσπαθούν να εξαλείψουν τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ΦμεΑ και προβλέπουν υπηρεσίες βιβλιοθηκών μέσα από συνεργατικές προσεγγίσεις.

Στις χώρες εκείνες που δεν διαθέτουν συναφείς εθνικές πολιτικές ανήκουν το Βέλγιο, Ισλανδία, Ιρλανδία, Ισραήλ, Ιαπωνία, Ελβετία και Ηνωμένο Βασίλειο

Ελληνική Πραγματικότητα

Το καλοκαίρι του 2004 εστάλη ερωτηματολόγιο σε 48 ελληνικές βιβλιοθήκες εκ των οποίων απάντησαν οι 22 (1 σχολική, 1 εθνική, 3 δημόσιες, 12 ακαδημαϊκές και 5 ειδικές βιβλιοθήκες) με σκοπό να καταγράψει την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών βιβλιοθηκών για ΑμεΑ. Πέρα από τις 22, υπήρξαν πέντε επιπλέον βιβλιοθήκες που παρείχαν συνοπτικές πληροφορίες για τις υπηρεσίες τους μέσω e-mail, χωρίς να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο.

Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, η πλειοψηφία των βιβλιοθηκών (σε ποσοστό 63.64%) θεωρεί ότι ο ρυθμός χρήσης τους από ΑμεΑ δεν έχει αυξηθεί. Αντίθετα, θεωρούν πως έχει παραμείνει σταθερός, γεγονός που δικαιολογεί γιατί δεν προβαίνουν σε πρόβλεψη υπηρεσιών για τις ομάδες αυτές. Πολλές βιβλιοθήκες δεν ανησυχούν ούτε προνοούν να εξυπηρετήσουν ένα χρήστη με αναπηρία μέχρις ότου προκύψει η ανάγκη.

Εφόσον λοιπόν θεωρούν πως οι χρήστες τους με αναπηρίες είναι ελάχιστοι, συνεπώς δεν υιοθετούν και επίσημη, γραπτή πολιτική που να περιγράφει τις ειδικές υπηρεσίες τους για ΑμεΑ. Μόνο το 10.63% των βιβλιοθηκών διαθέτει τέτοια και έχει προβεί σε ανάλυση των αναγκών των χρηστών της.

Η ευρύτερα χρησιμοποιούμενη πρόβλεψη που έχουν υιοθετήσει οι ελληνικές βιβλιοθήκες είναι το ασανσέρ (14 βιβλιοθήκες παρέχουν αυτή την υπηρεσία) και ακολουθούν οι ράμπες από 11 βιβλιοθήκες. Ακολουθούν οι προσπελάσιμοι σταθμοί εργασίας (σε 6 βιβλιοθήκες), διευκόλυνση στα σημεία εισόδου και ειδική σήμανση ενώ υπάρχουν και κάποιες (3 βιβλιοθήκες) που δεν πληρούν καμία από τις προαναφερθείσες υπηρεσίες.

Περισσότερες από τις μισές βιβλιοθήκες παρέχουν βοήθεια στη φωτοτύπηση, δέχονται τηλεφωνικές αιτήσεις και κάποιες (6 στο σύνολο) παρέχουν υλικό εναλλακτικής μορφής σύμφωνα με τις ανάγκες των ΑμεΑ. Καλό θα ήταν οι βιβλιοθήκες να υιοθετήσουν τις ειδικές ξεναγήσεις προσανατολισμού, που παρέχουν μόνο 5 βιβλιοθήκες, για να κάνουν τους χρήστες να αισθάνονται ευπρόσδεκτοι. Λοιπές ειδικές υπηρεσίες που προσφέρονται σε μικρό βαθμό είναι η μεταφορά τεκμηρίων σε ειδικά μέσα, η τροποποίηση των κανόνων δανεισμού και τέλος οι μεταφράσεις μπράιγ (μόνο μια βιβλιοθήκη ανέφερε αυτή την υπηρεσία).

Οι πηγές χρηματοδότησης των ειδικών υπηρεσιών και του απαραίτητου εξοπλισμού προέρχονται ως επί το πλείστον από τον προϋπολογισμό της βιβλιοθήκης (αυτό συναντήθηκε σε 9 βιβλιοθήκες) ή από άλλη πηγή. Είναι αξιοσημείωτο πως σε καμία βιβλιοθήκη ανάλογες προσπάθειες δεν χρηματοδοτούνται από το κατάλληλο γραφείο του ιδρύματος για ΦμεΑ ή από δωρεές.

Σε προσπάθεια μελέτης αν οι on-line κατάλογοι των βιβλιοθηκών είναι εξοπλισμένοι με υποστηρικτικές τεχνολογίες (π.χ. συνθέτη φωνής), καταγράφηκε πως οι κατάλογοι των μισών βιβλιοθηκών προσφέρουν μεγέθυνση κειμένου ενώ σε μικρότερο ποσοστό (20%) υποστηρίζονται από συνθέτη φωνής. Δεν απουσιάζει βέβαια και το ποσοστό εκείνο (10%) που ο on-line κατάλογος τους δεν παρέχει κανέναν εξοπλισμό.

Ο συνηθέστερα χρησιμοποιούμενος εξοπλισμός των ελληνικών βιβλιοθηκών είναι οι σαρωτές (από 15 βιβλιοθήκες) και ακολουθούν οι αναγνώστες οθόνες, οι συσκευές μεγέθυνσης οθόνης, οι εκτυπωτές μπράιγ, οι συνθέτες λόγου και τέλος, τα ομιλούντα βιβλία (όπου 1 μόνο βιβλιοθήκη διαθέτει τέτοιο υλικό), κασέτες και ηχογραφήσεις για τυφλούς.

Διαθέτουν όμως οι βιβλιοθήκες ειδικούς χώρους φιλοξενίας αυτού του εξοπλισμού; Μόνο το 18.18% αυτών διαθέτει κατάλληλους χώρους υποδοχής των ΑμεΑ ώστε να χρησιμοποιούν τις κασέτες, τους αναγνώστες οθόνης, κ.ο.κ. επισημαίνοντας την έλλειψη επαρκών εγκαταστάσεων και υλικοτεχνικών υποδομών.

Ως προς την επιμόρφωση των Ελλήνων βιβλιοθηκονόμων, ελάχιστες βιβλιοθήκες διαθέτουν εξειδικευμένο προσωπικό (μόνο 3 βιβλιοθήκες) και μόνο το 22.73% αυτών εκπαιδεύεται μέσω σεμιναρίων. Αναλυτικότερα, μόνο το 4.55% των βιβλιοθηκών διαθέτει άτομο που να γνωρίζει την νοηματική γλώσσα.

Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, οι βιβλιοθήκες δεν διευκολύνουν κατά πολύ τους χρήστες με αναπηρίες μιας και μόνο το 9.52% διευκολύνει την πρόσβαση σε υλικό μέσω διαδανεισμού ενώ μόνο το 19.05% διαθέτει εθελοντές πρόθυμους να βοηθήσουν στην παραγωγή βιβλίων (π.χ. σάρωση).

Θέτοντας στις βιβλιοθήκες το ερώτημα αν λαμβάνουν ή έχουν συνδρομή σε τέσσερα βασικά, ξενόγλωσσα περιοδικά για αναπηρίες η πλειοψηφία (19 εκ των 22) απάντησε αρνητικά και μόνο μία είχε πρόσβαση σε κάποιο άλλο περιοδικό ενώ καμία ομόφωνα δεν λαμβάνει κάποιο κατάλογο σχετικά με αναπηρίες.

Τέλος, ως προς την προσβασιμότητα των ιστοσελίδων τους, μόνο το 18.18% αυτών συναντά τις απαιτήσεις και τα πρότυπα προσβασιμότητας, όπως τις οδηγίες W3C ή την έγκριση του Bobby.

Το γενικό συμπέρασμα της έρευνας αυτής είναι πως οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες υπερέχουν αξιοσημείωτα έναντι των λοιπών βιβλιοθηκών στην καθιέρωση προδιαγραφών, εξοπλισμού και στην πρόβλεψη ειδικών υπηρεσιών. Παρόλα αυτά στο μεγαλύτερο ποσοστό τους δεν έχουν μεριμνήσει για τους χρήστες με αναπηρίες. Η κατάσταση στη Θεσσαλονίκη και γενικότερα στην Ελλάδα όσον αφορά τις παρεχόμενες υπηρεσίες βιβλιοθηκών προς ΑμΠΟ κρίνεται μάλλον απογοητευτική. Η ανεπάρκεια υπηρεσιών προς τα ΑμεΑ οφείλεται:

- Στον ασήμαντο αριθμό χρηστών με αναπηρίες
- Τα ΑμεΑ συνήθως βρίσκουν αναγνωστικό υλικό σε ειδικές μόνο βιβλιοθήκες, που συνήθως υπάγονται σε οργανισμούς για τυφλούς. Το υλικό όμως αυτό είναι περιορισμένο και η ποιότητα των ηχογραφήσεων και της ομιλίας πολλές φορές απαράδεκτη

- Πολλές ελληνικές βιβλιοθήκες αγνοούν τις λύσεις που προσφέρουν οι Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Επίσης, σε περίπτωση που διαθέτουν σταθμούς εργασίας, κανένας από αυτούς δεν ενσωματώνει το σύνολο των υποστηρικτικών τεχνολογιών και κυρίως δεν είναι εγκατεστημένος στο χώρο μιας βιβλιοθήκης και προσαρμοσμένος στις υπηρεσίες που αυτή παρέχει. Η μέχρι σήμερα “υστέρηση” των ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών στην εξυπηρέτηση των ΑμεΑ δεν οφείλεται λοιπόν στην έλλειψη ευαισθητοποίησης αλλά κυρίως στην άγνοια των σύγχρονων υποστηρικτικών τεχνολογιών.
- Ένα μείζον και καίριο πρόβλημα είναι ο εντοπισμός και ο υπολογισμός των χρηστών με αναπηρίες στις ελληνικές πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες, μιας και το εκπαιδευτικό σύστημα, και ιδιαίτερα η τριτοβάθμια εκπαίδευση, σπάνια παρέχει εναλλακτικά σημεία πρόσβασης και υπηρεσιών για ΑμεΑ.
- Τα ΑΕΙ/ΤΕΙ της χώρας παρουσιάζουν τρομερές ελλείψεις. Οι πολύ λίγες προσπάθειες έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα και αποτελούν μεμονωμένο έργο ορισμένων Πανεπιστημίων. Ένα από τα βασικά πορίσματα είναι ότι δεν υπάρχουν ειδικές βιβλιοθήκες και υλικό για τυφλούς και κωφούς στον ελληνικό χώρο, όπως πανεπιστημιακά βιβλία, συγγράμματα σε γραφή μπράιγ, κασέτες και οπτικό υλικό.
- Μόνο την τελευταία πενταετία άρχισαν να δημιουργούνται ειδικές συμβουλευτικές υπηρεσίες στα Πανεπιστήμια και στα ΤΕΙ που να ασχολούνται με τα ιδιαίτερα προβλήματα των ΑμεΑ και να συνεργάζονται με τις βιβλιοθήκες.
- Οι δημόσιες βιβλιοθήκες δεν διαθέτουν τμήμα βιβλίων μπράιγ και μόνο ελάχιστα ιδρύματα εκτυπώνουν κάποια βιβλία κυρίως για σχολική χρήση και ούτε αυτά καλύπτουν απόλυτα τις ανάγκες των τυφλών μαθητών.

Ωστόσο, στα πλαίσια των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, υπάρχουν κάποιες που έχουν καταβάλει σημαντικές προσπάθειες. Μια από αυτές είναι η βιβλιοθήκη του ΤΕΙ Σερρών, που έχει δημιουργήσει σύγχρονο εργαστήριο για ΑμεΑ για να έχουν πρόσβαση στην ηλεκτρονική πληροφορία όσοι αντιμετωπίζουν προβλήματα όρασης, ακοής και κίνησης.

Το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Accelerate στα πλαίσια του προγράμματος Leonardo da Vinci (1999) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στο οποίο συμμετείχε από το Φεβρουάριο του 2000 και το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, αποτέλεσε το πρώτο σημαντικό βήμα για την εξασφάλιση της πρόσβασης των τυφλών και μερικώς βλεπόντων φοιτητών στις υπηρεσίες των βιβλιοθηκών τους. Συντονιστής και φορέας υλοποίησης του έργου ήταν η Polyplano Euroconsultants, ανάδοχος φορέας το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, η διάρκεια του ήταν 18 μήνες και οι στόχοι του ήταν α) η πρόσβαση των τυφλών και των μειωμένης όρασης χρηστών στις υπηρεσίες των βιβλιοθηκών των Πανεπιστημίων Μακεδονίας και Κύπρου με την αγορά και εγκατάσταση σταθμών εργασίας και β) η παραγωγή δυο εκπαιδευτικών πακέτων για την κατάρτιση των βιβλιοθηκονόμων και των χρηστών. Η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας προς το παρόν δεν διαθέτει γραπτή πολιτική ή κανονισμό που να περιγράφει τις ειδικές υπηρεσίες αλλά έχει προβεί σε ανάλυση των αναγκών στα πλαίσια του ευρωπαϊκού έργου και σε ειδική χαρτογράφηση (χάρτες αφής για χρήση από ΑμΠΟ) των κοινόχρηστων χώρων του Πανεπιστημίου που περιλαμβάνουν και την είσοδο στη Βιβλιοθήκη.

Επίσης, οι βιβλιοθήκες του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών εξοπλίζονται με ειδικούς σταθμούς εργασίας παρέχοντας πρόσβαση των ΑμεΑ στις υπηρεσίες τους, στο Διαδίκτυο, παρέχοντας συνεχή εξειδικευμένη τεχνική υποστήριξη, ακολουθώντας διεθνείς κατευθυντήριες οδηγίες και εκπαιδεύοντας τους βιβλιοθηκονόμους στις τεχνολογίες πρόσβασης.

Η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κύπρου επιλέχτηκε στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος BEEP (Best e-Europe Practices) για την επέκταση των υπηρεσιών βιβλιοθήκης και πληροφόρησης για τυφλούς και μερικώς βλέποντες χρήστες. Η βιβλιοθήκη αυτή, μέσω των σταθμών εργασίας για ΑμΠΟ, δίνει τη δυνατότητα σε τυφλούς χρήστες να αξιοποιούν το ψηφιακό περιεχόμενο της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου χωρίς τη μεσολάβηση άλλων, να κάνουν τις αναζητήσεις τους στον κατάλογο της και στο Διαδίκτυο, να εντοπίζουν δημοσιεύματα σε βάσεις δεδομένων, να διαβάζουν επιστημονικά άρθρα, κ.ο.κ.

Η Βιβλιοθήκη και Υπηρεσία Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Πατρών στα πλαίσια του έργου ΤΗΛΕΦΑΕΣΣΑ στοχεύει στην ανάπτυξη και λειτουργία ενός κέντρου πληροφόρησης για ΑμεΑ, το οποίο θα αποτελέσει μια πρωτοποριακή πρωτοβουλία για τα ελληνικά δεδομένα στο μείζον θέμα της ισότιμης πρόσβασης των ΑμεΑ στην εκπαίδευση και ενημέρωση. Βασικές παράμετροι υλοποίησης της ενέργειας αυτής είναι η δημιουργία δυο θέσεων εργασίας με όλο τον απαραίτητο γενικό και ειδικό περιφερειακό εξοπλισμό και η πιλοτική ανάπτυξη συλλογής υλικού σε εναλλακτικές μορφές αναγνώσιμες & προσπελάσιμες από ΑμεΑ, με έμφαση σε υλικό στην ελληνική γλώσσα.

Μεταβαίνουμε στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κρήτης, η οποία το Σεπτέμβριο του 2003 εγκαινίασε τη λειτουργία υπηρεσίας εξυπηρέτησης ατόμων με προβλήματα όρασης και κίνησης σε ειδικό χώρο στη μονάδα της Βιβλιοθήκης στην Κνωσό (στο παράρτημα της Βιβλιοθήκης Θετικών και Τεχνολογικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης) με την απαραίτητη υπολογιστική υποδομή και με σκοπό την παροχή ηλεκτρονικής πρόσβασης στις υπηρεσίες της βιβλιοθήκης και σε άλλα βοηθητικά εργαλεία.

Η βιβλιοθήκη του Ιδρύματος Ευγενίδου δεν διαθέτει κανονισμό ή γραπτή πολιτική αλλά στο Διαδίκτυο και σε φυλλάδια αναφέρονται οι ειδικές υπηρεσίες για ΑμεΑ. Σύντομα θα υλοποιήσει σεμινάρια εκμάθησης εξυπηρέτησης ΑμεΑ και στη σελίδα τους θα υπάρχει ειδικός σύνδεσμος για τα ΑμεΑ.

Στη συνέχεια, η Ευώνυμος Οικολογική βιβλιοθήκη απασχόλησε για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα από τον Δεκέμβριο του 2000 άτομο με πρόβλημα όρασης μέσω ΟΑΕΔ, προσφέροντας βιβλιοθηκονομικό έργο. Επίσης, παρέχει πλούσιο εξοπλισμό υποστηρικτικής τεχνολογίας, τη δυνατότητα πρόσβασης στις πηγές πληροφόρησης και όλο το προσωπικό της εκπαιδεύεται σταδιακά στη σχετική τεχνολογία καθώς και στον τρόπο εξυπηρέτησης των τυφλών αναγνώστων.

Η Βιβλιοθήκη του Μεγάλου Μουσικής όπου προς το παρόν δεν παρέχει καμία “πληροφοριακή” εξυπηρέτηση στα ΑμεΑ. Προβλέπεται ωστόσο σχετική εξέλιξη στο θέμα αυτό με τη μεταφορά τους στο νέο κτίριο τα προσεχή νέα έτη.

Η Μυριόβιβλος Βιβλιοθήκη μελετά το θέμα παροχής υπηρεσιών σε ΑμεΑ ενώ μελλοντικά θα ανακοινώσουν προτάσεις για τη δυνατότητα των τυφλών να ακούν σελίδες της Βιβλιοθήκης στο Διαδίκτυο. Η Βιβλιοθήκη του Κολεγίου Αθηνών συμμετέχει στο ερευνητικό πρόγραμμα eschoolib, το οποίο θα παρέχει πρόσβαση στο ψηφιακό εφημερο υλικό της βιβλιοθήκης με στόχο την επίλυση προβλημάτων πρόσβασης για την υποστήριξη χρηστών με αναπηρίες.

Το Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών διαθέτει δανειστική βιβλιοθήκη και υπηρεσία ομιλούντων βιβλίων σε μορφή κασέτας και έκδοσης ομιλούντων περιοδικών στη διάθεση όλων των τυφλών της χώρας και της Κύπρου. Ιδρύθηκε το 1965 και είναι η πρώτη βιβλιοθήκη με ομιλούντα βιβλία για τυφλούς στην Ελλάδα. Στη βιβλιοθήκη υπάρχουν πάνω από 1.600 ηχογραφημένα βιβλία ενώ στη συλλογή αυτή προστίθενται και νέες ηχογραφήσεις.

Ο Ρόλος της Βιβλιοθήκης

Οι υπηρεσίες της βιβλιοθήκης ενός ακαδημαϊκού ιδρύματος μπορούν να θεωρηθούν οι σημαντικότερες μιας και έχουν άμεση διεπίδραση με την εκπαιδευτική διαδικασία και μπορούν να διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στις ζωές των ΑμεΑ πολλαπλώς:

- Αρχικά μπορούν να εμπλουτίσουν τις υπηρεσίες και να τις προσαρμόσουν στα ΑμεΑ έτσι ώστε να ενθαρρύνουν και να ευνοούν τη χρήση της βιβλιοθήκης από τα ΑμεΑ, όπως για παράδειγμα διαφορετικές περιόδους δανεισμού, εξαιρέσεις των ΑμεΑ από πρόστιμα για καθυστερήσεις βιβλίων και χρεώσεις για κατεστραμμένα βιβλία μιας και πολλά ΑμεΑ βρίσκουν δύσκολο τον επιδέξιο χειρισμό των βιβλίων.
- Οι διαφορετικές υπηρεσίες που θα δημιουργηθούν πρέπει να πλαισιωθούν από το κατάλληλο εκπαιδευμένο προσωπικό και να αποδίδονται με την κατάλληλη μεθοδολογία.
- Με τη δημιουργία κατάλληλων κτιριακών και υλικοτεχνικών υποδομών ώστε να επιτρέπουν και να διευκολύνουν την επίσκεψη και κίνηση των ΑμεΑ μέσα στους χώρους της.
- Εμπλουτισμός των συλλογών σε συνδυασμό με την προμήθεια και χρήση ΥΤ ώστε να καλυφθούν οι πληροφοριακές ανάγκες τους και συγκρότηση ειδικών συλλογών
- Παροχή της τεχνογνωσίας προς την εξυπηρετούμενη κοινότητα ΑμεΑ για την εξοικείωση τους με τις ΥΤ μέσα από εκπαιδευτικές ενότητες.
- Βιβλιοθηκονομική κατάρτιση, εκπαίδευση και επαγγελματική εξέλιξη
- Εναλλακτικές μέθοδοι διανομής υπηρεσιών μιας βιβλιοθήκης: προγράμματα για άτομα καθηλωμένα στο σπίτι, σε ινστιτούτα και κέντρα υγείας, αποστολή βιβλίων με συμβατικό ή ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, με φαξ, κ.ά. ώστε να βοηθούν όσους δεν μπορούν να πάνε στη βιβλιοθήκη.

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες είναι πιο εύκολο να κινηθούν ευέλικτα και να εξυπηρετήσουν τους χρήστες με αναπηρίες διότι οι φοιτητές όταν σπουδάζουν, αποκαλύπτουν και τη φύση της αναπηρίας τους. Έτσι το προσωπικό είναι ενήμερο και υπάρχει η ανάλογη υποστήριξη, ιδιαίτερα για άτομα με αφανείς αναπηρίες. Βέβαια η προσβασιμότητα στις υπηρεσίες μιας ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης δεν εξασφαλίζει από μόνη της την ισότιμη συμμετοχή των ΑμεΑ στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στην κατεύθυνση αυτή συμβάλλει επίσης η δημιουργία μιας υπηρεσίας υποδοχής και υποστήριξης των ΦμεΑ και η συνεργασία με καθηγητές έτσι ώστε να

διαθέτουν τις σημειώσεις τους σε ψηφιακή μορφή, να συνάπτουν ειδικές συμφωνίες με εκδότες για τη διάθεση των βιβλίων τους σε ψηφιακή μορφή, κ.ο.κ.

Επίλογος

Σύμφωνα με τον Melvil Dewey, τον θεμελιωτή της βιβλιοθηκονομίας, η βιβλιοθήκη είναι το “πανεπιστήμιο των ανθρώπων”. Όταν όμως οι συλλογές της δεν είναι προσβάσιμες στα ΑμεΑ, τότε το πανεπιστήμιο αυτό φαντάζει φτωχό για αυτή την ομάδα χρηστών. Γι’ αυτό χρειάζεται αφοσίωση από το προσωπικό της βιβλιοθήκης, αυθεντική διάθεση εξυπηρέτησης, πρόβλεψη υπηρεσιών, υλικού εναλλακτικής μορφής, εξοπλισμού και υποστηρικτικών τεχνολογιών και σεβασμός στις ανάγκες των χρηστών μιας και η «ενσωμάτωση» είναι η νέα πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι βιβλιοθήκες στην εποχή της πληροφορίας.